

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Проаналізовано кадрову ситуацію в Україні та професійні нахили старшокласників. Визначено місце планомірної, систематичної професійної орієнтації молоді в процесі адекватного професійного вибору. Досліджено функції, типові задачі діяльності та зміст умінь учителя трудового навчання, необхідні для реалізації профорієнтаційних завдань в загальноосвітній школі.

Ключові слова: *кадрова політика, професійна орієнтація молоді, вчитель трудового навчання.*

В умовах глобалізації та посилення конкуренції у світовому економічному просторі загострюється проблема формування, відтворення та використання трудового потенціалу. Трудовий потенціал суспільства визначається характером формування та реалізації здатності до праці кожної особи і значною мірою залежить від професійного вибору та успішності здобуття або зміни професії. Фактором, що сприяє професійному самовизначенню та реалізації здатності до праці особи, є дієва система професійної орієнтації населення. Тому на сьогодні важливим соціальним та економічним завданням є послідовний розвиток державної системи професійної орієнтації населення, що забезпечує всім громадянам рівні можливості в отриманні профорієнтаційних послуг.

Необхідність вивчення, аналізу та вирішення проблеми профорієнтації зумовлена зміною стану та тенденцій розвитку національної економіки в цілому і ринку праці зокрема, суспільної свідомості щодо сприйняття та розв'язання проблем праці і зайнятості та підготовки майбутнього покоління до професійної діяльності.

У концепції державної системи професійної орієнтації [2] зазначається, що професійна орієнтація населення є науково обгрунтованою системою взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізацію здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії або на зміну виду трудової діяльності.

Реалізація завдань профорієнтації та активізація процесу професійного

самовизначення людини повинна починатись ще в школі. У постанові Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 “Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти” зазначається, що одним із завдань освіти є створення умов для самореалізації, розвитку підприємливості та професійного самовизначення кожного учня [1, 20].

Відповідно, кожна молода людина після закінчення загальноосвітньої школи повинна визначитись, що робити далі: навчатись далі з метою отримання професії, працювати за професією, яка не вимагає кваліфікації. Більшість вибирає перший варіант. Відповідно, з точки зору випускника, постає завдання вирішити дві проблеми: 1) вибір професії; 2) вибір навчального закладу, де б можна отримати дану професію.

Більшість випускників при виборі професії та навчального закладу не беруть до уваги надзвичайно важливі позиції: 1) наскільки потрібна обрана професія суспільству в даний час, тобто чи існує соціальний заказ на спеціалістів даного напрямку; 2) наскільки психофізіологічні якості випускника адекватні вимогам професії; 3) наскільки рівень загальноосвітньої підготовки відповідає вимогам певного навчального закладу.

Метою дослідження є визначення кореляції потреб ринку та професійних нахилів старшокласників та умов, які б сприяли професійній інформації старшокласників загальноосвітніх шкіл.

Для реалізації мети дослідження були поставлені наступні завдання:

1. Проаналізувати потреби ринку праці у спеціалістах певних професій.
2. Визначити професійні нахили випускників.
3. Визначити умови, які б сприяли професійній інформації учнів основної школи.

При вирішенні поставлених завдань, було проаналізовано статистичну інформацію Державного центру зайнятості за декілька останніх років. Цей аналіз проводився з метою визначення загальних тенденцій розвитку кадрового потенціалу в цілому.

При проведенні аналізу професії було згруповано відповідно до Національного класифікатора професій ДК 003:2010, який було затверджено наказом Держспоживстандарту від 28 липня 2010 року № 327 [3].

Згідно цього класифікатора всі професії розділено на дев'ять груп: 1. Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі).

2. Професіонали. 3. Фахівці. 4. Технічні службовці. 5. Працівники сфери торгівлі та послуг. 6. Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства. 7. Кваліфіковані робітники з інструментом. 8. Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин.

9. Найпростіші професії.

Динаміка кадрів згідно даних Державної служби зайнятості на кінець 2010- 2013 років [5] приведена в таблиці 1.

Т а б л и ц я 1

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Кількість незайнятих громадян, що перебувають на обліку у центрах зайнятості (тис. осіб):	545,6	420,0	526,2	487,7
з них жінки (%)	54,6	58,7	53,5	52,7
з них чоловіки (%)	47,3	41,3	46,5	47,3
молодь(%)	39,1	42,1	42	42,1
з них жителі міст (%)	57	60	58	57,3
з них жителі сільської місцевості (%)	43	40	42	42,7
Кількість вакансій у базі даних Державного центру зайнятості (тис.):	65,4	87,3	48,6	47,5
з них вакансії 4-8 групи класифікатора (тис. осіб, %)	27,6	44,6	22,1	23,498
	42,2	51	45,4	49,5

	2010 р.	2011р.	2012 р.	2013 р.
з них вакансії 1-3 групи класифікатора (тис. осіб, %)	28,0	29,4	19,7	17,746
	42,8	33,7	40,5	37,4
з них вакансії, які не потребують спеціальної підготовки (тис. осіб,%)	9,8	13,3	6,8	6,208
	15	15,2	14	13,1

В плані професійної орієнтації випускників нас, передусім, цікавить не кількість незайнятих громадян, що перебувають на обліку у центрах зайнятості, а наявність та тенденції вакансій у базі даних Державного центру зайнятості. Як свідчить статистика, за останні чотири роки намітилась чітка тенденція до зменшення вакансій професій 1-3 групи класифікатора: з 42,8% у 2010 р. до 37,4% у 2013 р. Тобто зменшилась потреба у законодавцях, вищих державних службовцях, керівниках, менеджерах, професіоналах та фахівцях високого рівня.

В той же час постійно зростає попит на професії 4-8 групи класифікатора. Якщо в 2010 р. вакансії склали 42,2%, то в 2013 р. - 49,5% від усіх наявних.

Всі ці роки на ринку праці України є постійний попит на кваліфікованих робітників з інструментом: слюсарів, токарів, фрезерувальників, електрогазозварників, електромонтерів з ремонту та обслуговування устаткування, малярів, мулярів, штукатурів тощо. Існує потреба у трактористах, водіях, продавцях, кухарях, швачках. Постійний попит мають медсестри, лікарі, інженери, ІТ-спеціалісти.

На перший погляд здається, що випускник школи може вибрати потрібну для себе та суспільства професію, отримати професійну підготовку та працювати. В дійсності все дещо інакше: згідно даних Державного центру зайнятості 42% незайнятих громадян, що перебувають на обліку у центрах зайнятості, складає молодь.

У процесі досліджень, що проводились на протязі 2010-2013 рр. на базі загальноосвітніх шкіл м. Чернігів, ми визначали професійну спрямованість старшокласників.

Результати наступні: 38,6% респондентів бажають оволодіти професіями типу “людина-людина”, 22,8% - вибрали професії типу “людина - художній образ”, на третьому місці “людина-техніка” 20,4%, на четвертому - “людина - знакова система” та “людина - природа” по 9,1%. (Приведені узагальнені дані, коливання по роках складають 1-1,5%, не змінюючи загальну тенденцію). Причому прихильники типу професій “людина-техніка” бачать себе технологами, інженерами сучасних високотехнологічних підприємств з дуже високим матеріальним рівнем, абсолютно не приймаючи до уваги свій професійний рівень.

Зрозуміло, що первинною основою вибору професії є наявність та джерело інформації про неї. Дослідження засвідчили, що значна частина учнів вибирають професію не маючи достатньої, об’єктивної інформації про неї. Більше половини учнів за основне джерело інформації мають друзів та батьків, третина - засоби масової інформації і тільки біля п’яти відсотків звертаються по допомогу до вчителів (причому практично всі вони орієнтовані на вибір професій психолого-педагогічного напрямку).

Заслужують на увагу і критерії, за якими старшокласники вибирають професії (критерії приведені самими старшокласниками в анкетах):

1. Статус престижності професії, особливо в умовах ринкових відносин. Найчастіше це професії 1-2 групи класифікатора.
2. Зовнішня сторона професії. Думка сформована, в основному, на основі інформації зі ЗМІ.
3. Орієнтація відразу на професію високої чи вищої кваліфікації. Власні психофізіологічні та інтелектуальні можливості абсолютно не враховуються.
4. Ставлення (негативне чи позитивне) до людини представника якої-небудь професії, як до самої професії. В такому випадку за основу переважно береться матеріальний стан людини.

Виходячи з наведених критеріїв та результатів дослідження, можна визначити і основні типові помилки, яких припускаються старшокласники ш"и виборі майбутньої професії:

1. Неправильні уявлення про професію: вимоги професії до інтелектуальних можливостей людини, характер праці не беруться до уваги.

2. Незнання, недооцінка своїх психофізіологічних, медичних якостей, що мають істотне значення для обраної професії.

3. Завищена самооцінка своїх інтелектуальних можливостей, невміння розібратися у своїх можливостях, здібностях.

4. Ототожнення навчального предмета з професією.

5. Вибір професії за компанію під впливом друзів або авторитетного представника професії.

Приведені результати свідчать, що випускник часто вибирає професію неадекватно своїм психофізіологічним, медичним, інтелектуальним можливостям та, не враховуючи потреби ринку праці.

Неадекватність вибору професії, у значній мірі, пояснюється відсутністю регулярної, дійової профорієнтаційної роботи з учнями у загальноосвітніх школах, де вона на сьогодні переведена в розряд другорядних. Причина такої ситуації очевидна: у школі немає конкретної людини, яка б відповідала за неї, організовувала, і перевела її з розряду епізодичної у системну.

Звичайно, мова не йде про введення до штатного розпису школи такого спеціаліста. Мова йде про те, вчитель якої спеціальності міг би найбільш ефективно виконувати дану роботу.

Як свідчать приведені дані, наявний реальний дисбаланс між потребами ринку праці і професійними нахилами старшокласників. На сьогоднішній день суспільство потребує спеціалістів робітничих професій, а більшість випускників шкіл бачать свою реалізацію в сфері економіки, юриспруденції тобто в тих сферах діяльності, які на сьогоднішній день мають надлишок спеціалістів.

Причинами такого стану, на наш погляд є наступне:

1) Суттєве зменшення у загальноосвітніх школах уроків трудового навчання. В результаті цього учні не отримують загальнотрудові уміння та навички професій робітничого напрямку, знижується рівень технічного мислення, а відповідно і інтересу до техніки та сучасного виробництва.

2) Внаслідок збільшення ваги дисциплін гуманітарного профілю учні, часом навіть підсвідомо, орієнтуються на професії невиробничої сфери, оскільки мають більш високий рівень підготовки з цих дисциплін.

3) Скоротився прийом на технічні спеціальності в учбові заклади всіх типів. Кількість інженерів не досягає і п'ятої частини загального випуску фахівців з вищою освітою, а число молоді у професійно-технічних училищах у шість разів менше студентів вузів, але всім відомо, що мода і конкурентоспроможність на ринку праці - речі нетотожні [6].

Змінити відношення старшокласників до професій матеріального виробництва може впровадження в школу науково обґрунтованої системи професійної орієнтації учнів.

Згідно Концепції державної системи професійної орієнтації населення, перше місце за чергою проведення посідає професійна інформація, що надає документовані або публічно оголошені відомості про трудову діяльність та її роль в професійному самовизначенні особи, інформація про стан, потребу і динаміку ринку праці, зміст та перспективи розвитку сучасних професій і вимоги до особи та ін. [2].

Аналіз професійної діяльності вчителів різних спеціальностей та освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів дає можливість зробити висновок, що найбільше підготовлений для проведення профорієнтаційної роботи у школі взагалі та орієнтації учнів на професії виробничої сфери зокрема, вчитель трудового навчання.

Для підтвердження такої думки приведемо аналіз освітньо-професійної програми підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010100 "Педагогіка і методика середньої освіти. Трудове навчання" [4] стосовно профорієнтаційної діяльності вчителя трудового навчання. Визначимо зміст виробничих функцій, типові задачі діяльності та зміст уміння, реалізація яких дозволить вчителю трудового навчання суттєво (при наявності інших позитивних факторів) підвищити рівень

профорієнтаційної роботи в загальноосвітній школі.

Навчальна функція. *Типова задача діяльності:* орієнтуватись у матеріалі, пов'язаному з класифікацією професій.

Зміст уміння: самостійно, на базі засвоєних знань уміти класифікувати професії за характером праці, галузевою належністю, рівнем кваліфікації;

Виховна функція. *Типова задача діяльності,* керувати процесом формування позитивного ставлення до праці.

Зміст уміння: у процесі навчання роботі з програмними засобами стимулювати та виховувати наполегливість та зосередженість.

Розвиваюча функція. *Типова задача діяльності:* створювати умови для удосконалення і розвитку індивідуальних якостей.

Зміст уміння: враховуючи психофізіологічні особливості учнів, теорію та методик} профорієнтації, забезпечувати умови для удосконалення і розвитку професійно важливих якостей особистості: проводити тренінги.

Плануюча функція. *Типова задача діяльності:* планувати профорієнтаційні проби в процесі викладання шкільного курсу "Основи вибору професії".

Зміст уміння: створювати організаційно-педагогічні умови для проведення професійних проб, орієнтуючись на професійну спрямованість особистості; визначати необхідні засоби для проведення професійних проб; визначати етапи проведення професійних проб.

Діагностична функція. *Типова задача діяльності:* здійснювати діагностику професійно важливих якостей особистості.

Зміст уміння, проводити професійну діагностику професійно важливих якостей особистості за допомогою методів і методик профорієнтації: вивчати здібності особистості та їх вплив на вибір професії; вивчати професійні інтереси особистості; вивчати мотиви вибору професії;

Контролююча функція. *Типова задача діяльності:* перевіряти ступінь професійної придатності особистості.

Зміст уміння: в ході професійної консультації, спираючись на результати дослідження вміння: зіставити психофізіологічні показники з обраною професією; зіставити медичні показники з обраною професією; робити попередній висновок про професійну придатність особистості.

Комунікативна функція. *Типова задача діяльності:* забезпечувати високий рівень комунікативності у процесі викладання профорієнтаційного матеріалу.

Зміст уміння: виходячи з педагогіки співробітництва, принципу індивідуального підходу у процесі надання інформації про шляхи отримання професійної освіти та працевлаштування вміння: здійснювати індивідуальний підхід до учнів; створювати атмосферу взаємодопомоги і взаєморозуміння між учнями; володіти комунікативною технікою спілкування; обирати оптимальну модель професійної діяльності з урахуванням існуючої ситуації.

Приведений аналіз галузевого стандарту вищої освіти свідчить, що саме вчитель трудового навчання має досить серйозну теоретико-практичну підготовку з питань організації та проведення профорієнтаційної роботи. Деякий інший аспект питання системності підготовки його до цієї роботи у вузі, а потім і реалізації його профорієнтаційних функцій у загальноосвітній школі.

Висновок. У процесі дослідження було проаналізовано кадрову ситуацію в Україні та професійні нахили старшокласників. Дослідження виявило значний дисбаланс між потребами ринку праці і бажаннями випускників. Визначено (у першому наближенні) причини такої ситуації. В процесі аналізу професійної діяльності вчителів різних спеціальностей та освітньо-професійних програм їх підготовки визначено, що найбільший теоретико-практичний рівень підготовки з питань організації та проведення профорієнтаційної роботи має вчитель трудового навчання.

Використана література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 "Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти" [Електронний ресурс] /Нормативний документ Кабінету Міністрів України. - Режим доступу.
2. Концепція державної системи професійної орієнтації населення [Електронний ресурс] /Нормативний

- документ Кабінету Міністрів України/ Режим доступу.
3. Національний класифікатор професій ДК 003:2010 Держспоживстандарту від 28 липня 2010 року № 327. [Електронний ресурс]. - Режим доступу.
 4. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010100 “Педагогіка і методика середньої освіти. Трудове навчання” напряму підготовки 0101 Педагогічна освіта. [Текст]. - К. : Міністерство освіти і науки України, 2001. - (Галузевий стандарт вищої освіти).
 5. Офіційний сайт державної служби зайнятості України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу.
 6. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу.

А н н о т а ц и я

Проанализировано кадровую ситуацию в Украине и профессиональные склонности старшеклассников. Определено место планомерной, систематической профессиональной ориентации молодежи у процессе адекватного профессионального выбора. Исследовано функции типовые задачи деятельности и содержание умений учителя трудового обучения, необходимые для реализации профориентационных задач в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: *кадровая политика, профессиональная ориентация молодежи, учитель трудового обучения.*

A n n o t a t i o n

Personnel analyzed the situation in Ukraine. Determine the planned, systematic, professional orientation of young people in appropriate professional choice. Investigated functions, typical tasks and content of teacher technology necessary to implement tasks in vocational schools.

Keywords: *personnel policies, professional orientation of young people, teacher technology.*